

УДК 159.9:37.013

Чумак Віктор Вікторович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Бердянського державного педагогічного університету

e-mail: chumak-vv07@rambler.ru

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ВНЗ У ВІРТУАЛЬНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Анотація

У статті розглядається проблема організації самостійної роботи студентів вищого навчального закладу у віртуальному освітньому просторі. В роботі показано, що успішна організація самостійної роботи студентів у віртуальному освітньому просторі неможлива без відповідальності й активності студентів, вміння ефективно керувати власною діяльністю

***Ключові слова:** віртуальний освітній простір, проблемне навчання, проблемна ситуація, завдання, самостійна робота студентів.*

Чумак Виктор Викторович, кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Бердянского государственного педагогического университета

ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ВУЗОВ В ВИРТУАЛЬНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

В статье рассматривается проблема организации самостоятельной работы студентов высшего учебного заведения в виртуальном образовательном пространстве. В работе показано, что успешная организация самостоятельной работы студентов в виртуальном образовательном пространстве невозможна без ответственности и активности студентов, умения эффективно управлять собственной деятельностью.

***Ключевые слова:** виртуальное образовательное пространство, проблемное обучение, проблемная ситуация, задача, самостоятельная работа студентов.*

Chumak V.V.

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK OF STUDENTS OF UNIVERSITIES IN THE VIRTUAL EDUCATIONAL SPACE

Summary

In the article the problem of organization of independent work of students of higher educational establishment is examined in virtual educational space. It is in-process rotined

that successful organization of independent work of students in virtual educational space is impossible without responsibility and activity of students, ability effectively to manage own activity.

Keywords: *virtual educational space, problem teaching, problem situation, task, independent work of students.*

Сучасні інформаційні технології дозволяють перейти на новий рівень існуючої системи освіти від традиційних до новітніх інформаційно-комунікаційних технологій навчання і віртуального освітнього простору. Праці багатьох вчених (Н. М. Бугайова, В. В. Депутат, П. П. Дітюк, М. І. Жалдак, Ю. М. Ільїна, Л. О. Колісник, О. Ю. Комісарова, Ю. І. Машбиць, М. М. Назар, Е. Л. Носенко, М. Л. Смульсон, В. Й. Цап та інші) [1-6; 10; 11; 13; 14] спрямовані на дослідження можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій навчання та створення систем комп'ютерного навчання, але наявний стан розвитку дистанційного навчання не тільки в Україні, але й у світі, не відповідає вимогам суспільства, а навчальні заклади, які його здійснюють, потребують наукового забезпечення.

Вступ України до Болонського процесу у ВНЗ вимагає посилення самостійної роботи студентів. Від організації самостійної роботи студентів у віртуальному освітньому просторі залежить інтелектуальний розвиток студентів. Організація самостійної роботи студентів у віртуальному освітньому просторі (з урахуванням психологічних засад *проблемного навчання*) створює умови для творчого засвоєння знань і цим сприяє розвитку інтелектуальних творчих можливостей студентів.

Як психологічна основа проблемного навчання виступає один із розділів психології мислення, пов'язаний із вивченням проблемних ситуацій. Психологи встановили, що мислення людини ширше, ніж просто розв'язування задач. Мислення необхідне і для постановки проблеми, і для засвоєння знань, і для розуміння тексту. Мислення, – за твердженням С. Л. Рубінштейна, – це пізнання, яке приводить до розв'язання поставлених перед людиною проблем і задач [12]. С. Л. Рубінштейн [12] відзначив, що мислення починається там, де виникає проблемна ситуація. Іншими словами, там, де немає проблеми, немає і мислення. Проблемна ситуація завжди містить, за С.Л Рубінштейном, дещо, що потрібно заповнити, визначити. Певно, результатом її вирішення буде або нове для суб'єкта знання, або ж видозмінений спосіб дії. Як відзначає О. М. Матюшкін, поняття „задача” і „проблемна ситуація” є принципово відмінними в проблемному навчанні, вони позначають різні психологічні

реальності [9]. Ситуація задачі не вимагає для своєї характеристики обов'язкового включення в цю ситуацію суб'єкта дії, а перший етап будь-якого процесу розв'язування задачі визначається як етап її засвоєння.

В. М. Чернобровкін у науковій роботі „Психологічні аспекти прийняття рішень у проблемних ситуаціях педагогічної діяльності як мисленнєвого процесу” відзначає, що в широкому розумінні „поняття проблемної ситуації визначається через протиріччя, неузгодженість в обставинах і умовах діяльності, що не має однозначного рішення” [15].

Проблемна ситуація характеризує такий стан суб'єкта (студента), який вимагає нових знань про предмет, способи або умови виконання дії. Засвоєння або відкриття нового збігається в даному випадку з такою зміною стану суб'єкта, що становить мікроетап в його розвитку. Вирішення виниклої проблемної ситуації, таким чином, збігається з процесом становлення елементарних психічних новоутворень. Ці новоутворення можуть відноситися до різних елементів засвоюваної дії або рисам особистості. Проблемна ситуація складається тоді, коли колишні засоби і способи виконання діяльності недостатні, коли людина ставить перед собою нові, нестандартні цілі. Головним елементом у проблемній ситуації є невідоме, нове, те, що повинно бути відкрите для правильного виконання дії, правильного виконання поставленого завдання. Така ситуація переживається людиною як щось незрозуміле, несподіване, таке, що турбує і дивує. У людини виникає смутне враження: „Щось не те!”, „Щось не так!” Усвідомлення проблемної ситуації може початися із здивування (з якого, за Платоном, і починається всяке пізнання), з невдачі, з ускладнення [7].

Щоб створити проблемну ситуацію у навчанні, потрібно поставити студента перед необхідністю виконання такого завдання, за якого знання, що підлягають засвоєнню, займатимуть місце невідомого. Побачити проблему, сформулювати її означає частково зрозуміти її, і якщо не вирішити проблему, то знайти шлях, спосіб, метод вирішення. Тому ознака мислячої людини – бачити проблеми там, де вони є. Отже, вирішення проблеми не тільки знімає її, але і ставить нові проблеми. Саме в цьому пункті мислення пов'язано з пізнанням. Що більше бачить людина невіршених проблем, то більше у неї знань. І навпаки, що більше людина знає, то краще вона усвідомлює, чого саме вона не знає [7]. Від усвідомлення проблеми думка переходить до її вирішення. Мисленнєва задача характеризується тим, що тепер вдалося розчленувати дане (відоме) і шукане (невідоме). По ходу розв'язання задачі все більшою мірою визначається шукане. Але міняється не тільки шукане,

з'являються нові умови, нові вимоги, що впливають на процес мислення. Невідоме не є якась порожнеча, з якою неможливо оперувати. Перетворення невідомого у відоме йде через пізнання тих відносин і взаємозв'язків, в яких виявляються властивості невідомого (це фіксується в нових якостях і нових поняттях). З об'єкта пізнання ніби вичерпується зміст, він „повертається новими сторонами”. Отже, людина в ході мислення сама розкриває систему зв'язків об'єкта, сама знаходить рішення задачі, шукане, невідомі властивості об'єкта.

Процес проблемного навчання виявляється таким, що складається з двох необхідних етапів: етапу постановки практичного або теоретичного завдання, що викликає проблемну ситуацію; етапу пошуку невідомого в цій проблемній ситуації або шляхом самостійного дослідження студента, навіть із використанням Інтернету, або шляхом надання викладачем (або комп'ютером) відомостей, необхідних для виконання проблемного завдання.

Проблемне навчання спрямоване на те, щоб поставити студента в положення першовідкривача, дослідника проблем, з якими він може впоратися. Лише в процесі самостійного подолання труднощів можна розвинути розумові здібності людини. Пошук невідомого в проблемній ситуації складає головну ланку проблемного навчання. Він збігається з процесом засвоєння нових знань. Треба відзначити, що перед студентом постають ті проблеми, які людство вже вирішило, вже знає відповідь на них.

Прийнято виділяти декілька рівнів проблемного навчання.

Перший – проблемний виклад матеріалу викладачем, доцільно при цьому застосовувати нові інформаційні технології навчання (викладач, привертаючи дані історії науки, боротьбу думок навколо даного питання, зіставляє різні точки зору і показує наукове рішення як результат їх боротьби і переосмислення).

Другий – постановка проблеми, різні точки зору даються у викладі викладача або надаються комп'ютером, проблема вирішується під керівництвом викладача.

Третій – викладач ставить проблему, озброює студентів необхідним інструментарієм для її вирішення (бібліографією, літературою, можливе використання Інтернету) і керує пошуком вирішення проблеми (третій рівень зустрічається в практиці викладання не часто).

Виділяють ряд типів проблемних ситуацій, які найчастіше виникають у процесі навчання [7; 8; 9].

1. Проблемна ситуація створюється тоді, коли виявляється невідповідність між наявними вже системами знань у студентів і новими вимогами, які виникають у ході розв'язання нових навчальних завдань. При цьому розглянуті невідповідності або протиріччя виникають, по-перше, між старими, вже засвоєними студентами знаннями, і новими фактами, які виявляються в ході розв'язання даних завдань; по-друге, між тими самими за характером знаннями, але більш низького і більш високого рівня; по-третє, між науковими знаннями і знаннями з життєвого досвіду, тобто практичними.

2. Можливість створення проблемних ситуацій забезпечується й тим, що студенти постають перед різноманітним вибором із системи наявних знань тієї єдиної необхідної системи, використання якої тільки й може забезпечити правильне розв'язання запропонованої проблемної задачі.

Цей тип ситуацій, який створює проблему вибору, належить не тільки до чисто навчальних задач. Це чисельний тип ситуацій практичного, виробничого характеру, ефективність розв'язання якого залежить від правильного і повного відбору даних і актуалізації необхідних знань.

3. У процесі навчання проблемні ситуації часто виникають перед студентами тоді, коли вони стикаються з новими практичними умовами застосування вже наявних знань, коли має місце пошук шляхів застосування знань на практиці, їх використання в змінених у порівнянні із навчанням умовах.

У процесі навчання виникає багато таких проблемних ситуацій, при розв'язанні яких необхідно вміти побачити і застосувати для розв'язання задачі саме дану, а не яку-небудь іншу теоретичну закономірність, вміти застосовувати знання в різноманітних практичних умовах. Якщо ці умови є новими (на відміну від тих, у яких знання здобувалися), то успішність переносу знань залежить від варіативності умов їх застосування, від узагальнення і диференціації цих умов. Тому, що ширше буде досвід застосування знань у різних практичних умовах, то більшу активність й самостійність у пошуку шляхів їх застосування придбають студенти, то успішніше вони оволодіють загальними принципами розв'язання різних видів задач.

4. Проблемна ситуація виникає в тому випадку, якщо є протиріччя між теоретично можливим шляхом розв'язання задачі і практичною нездійсненністю або недоцільністю вибраного способу, а також між практично досягнутим результатом виконання завдання і відсутністю теоретичного обґрунтування.

З психологічної точки зору, розв'язання подібного роду задач вимагає дуже великої розумової активності студентів. Ці завдання ніби поєднують у собі і звичайні навчальні задачі, і задачі з елементами творчого характеру. В ході їхнього розв'язання студент повинен актуалізувати старі знання, відібрати їх із різних систем знань, включити їх у нову систему, додатково оволодіти новими знаннями (застосовуючи порівняння, аналогію й інші розумові операції, сформулювати гіпотези, зуміти їх теоретично або практично обґрунтувати тощо).

Питання про формування загальних способів розв'язання проблемних ситуацій і управління цим процесом – одне з гострих питань проблемного навчання. Впровадження проблемного навчання в широку практику роботи школи і ВНЗ прямо залежить від розв'язання цієї задачі [7].

Потрібно виходити з того, що кожний вид проблемних задач має відповідні йому загальні принципи розв'язання – узагальнений алгоритм розв'язання. Можна припустити, що сформульована система узагальнених приписань повинна бути результатом проблемного засвоєння знань і умінь студентів. Процес же її вироблення й закріплення у студентів повинен відбуватися в ході спеціально підібраної системи навчально-проблемних задач. Тут одним з неодмінних умов, що допомагають здійснити контроль і управління діяльністю студентів, є правильна послідовність надання задач.

Як встановили психологи, проблемне навчання має ряд достоїнств: воно сприяє тому, щоб мислення було логічним, науковим, творчим; робить навчальний матеріал більш доказовим і переконливим; сприяє формуванню міцних знань; формує у студентів такі відчуття, як упевненість у своїх силах, радість і задоволення від напруженої розумової діяльності; формує у студентів елементарні навички дослідницької діяльності; активно формує і розвиває позитивне відношення, інтерес як до даного навчального предмета, так і до учіння взагалі.

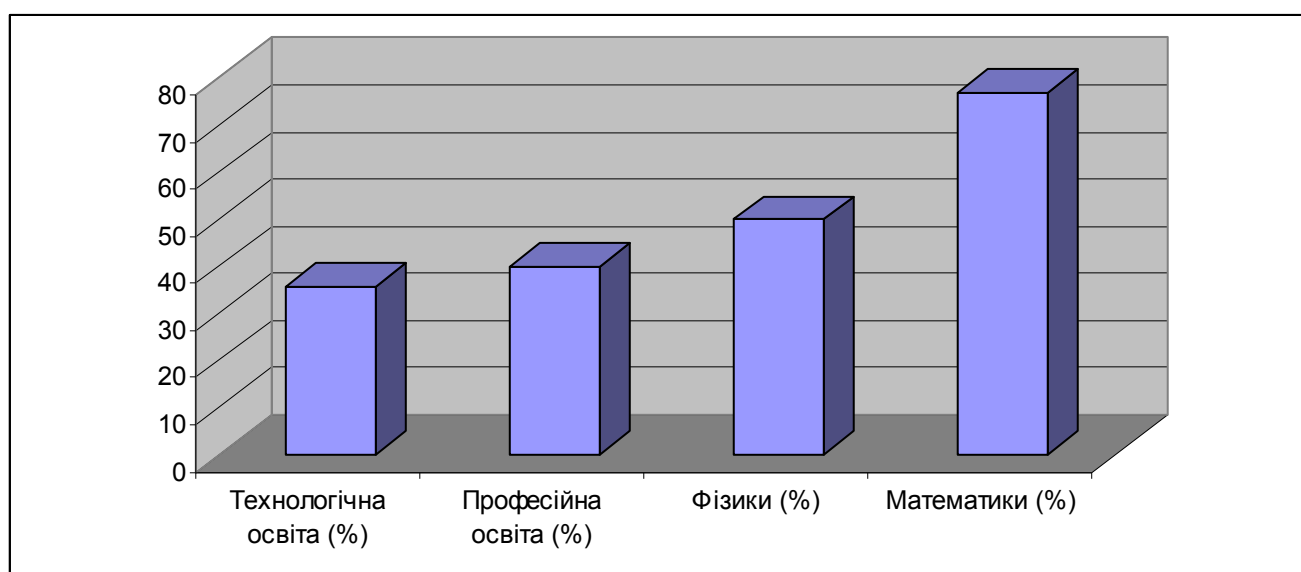
Експериментальне дослідження було проведено (Бердянський державний педагогічний університет, Інститут фізико-математичної і технологічної освіти) при вивченні студентами навчальних дисциплін: „Загальна психологія”, „Вікова психологія”, „Педагогічна психологія”. Навчальні дисципліни включають: лекційний матеріал; практичні заняття, орієнтовані на закріплення отриманих знань і їх використання; *самостійна робота* (включає творчі письмові завдання, розв'язування психологічних задач та ін.); тематичні тести, з обмеженням за часом, для

самоперевірки засвоєння теоретичного матеріалу; завершення навчальних дисциплін відбувається проведенням контрольної роботи та екзамену.

Кожна самостійна робота із вищезазначених навчальних дисциплін включає в себе блоки з теоретичним матеріалом, блоків з питаннями та інтерактивними мотиваційними блоками. В кожній самостійній та практичній роботі містяться завдання, що дозволяють створювати проблемні ситуації. Організація самостійної роботи студентів у віртуальному освітньому просторі відбувається з урахуванням психологічних засад *проблемного навчання*. Діяльність студентів характеризується самостійним пошуком необхідної інформації для розв'язання учінневої задачі, самостійним вибором учінневих задач, перебиранням на себе функцій управління власною учінневою діяльністю тощо. За допомогою віртуальних засобів (електронна пошта, скайп та ін.) постійно підтримувався зв'язок між студентами та викладачем. Все це надавало можливість успішно виконувати важливі функції (комунікативна, організаційна, мотиваційна та ін.), що суттєво удосконалює навчальний процес.

У дослідженні приймали участь 38 студентів, які навчаються за спеціальностями: технологічна освіта – 14 студентів; професійна освіта – 5 студентів; математика – 13 студентів; фізика – 6 студентів.

За результатами експериментального дослідження (діаграма 1) було виявлено, що активними є 52,63% учасників. Співвідношення в середині кожної академічної групи: технологічна освіта – 35,71%; професійна освіта – 40%; фізико-математична освіта (фізики – 50%; математики – 76,92%).



Результати констатувального дослідження (діаграма 1)

З поданого відсоткового співвідношення можна зробити висновок, що 52,63% студентів можна вважати активними. Отже, успішна організація самостійної роботи студентів у віртуальному освітньому просторі є неможливою без відповідальності та самоактивності студентів, уміння ефективно управляти власною (учинневою) діяльністю.

Список використаних джерел

1. Білоус О. А. Впровадження дистанційних технологій в навчальний процес / О. А. Білоус, Т. В. Завальна, Н. М. Захарченко // Теорія та методика електронного навчання : збірник наукових праць. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – С. 10–12.

2. Веле Штильвелд Дистанційне навчання – від теорії до практики, актуальний мережевий семінар [Електронний ресурс] / Веле Штильвелд. – Режим доступу : <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/15/>

3. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія / [М. Л. Смульсон, Ю. І. Машбиць, М. І. Жалдак, Ю. М. Ільїна, М. М. Назар, П. П. Дітюк, О. Ю. Комісарова, В. Й. Цап, Н. М. Бугайова, В. В. Депутат]; за ред. М. Л. Смульсон. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 240 с.

4. Дистанційне навчання [Електронний ресурс] / Хмельницький національний університет. Факультет дистанційного навчання. – Режим доступу : <http://dn.tup.km.ua/dn/page.aspx?r=r32&lng=1>

5. Колісник Л. О. Психологічний аспект розвитку дистанційного навчання / Л. О. Колісник // Актуальні проблеми психології : Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Т. 8, вип.6. – С. 121–128.

6. Комісарова О. Ю. Психологічна підтримка студентів за допомогою телекомунікаційних технологій / О. Ю. Комісарова, М. Л. Смульсон // Теорія та методика електронного навчання : збірник наукових праць. – Кривий Ріг : Видавничий відділ НМетАУ, 2010. – С. 117–126.

7. Кудрявцев Т. В. Вопросы психологии и дидактики проблемного обучения / Т. В. Кудрявцев // О проблемном обучении. – М. : Наука, 1993. – Вып. 1. – С.3–20.

8. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – М. : Изд-во МГУ, 1974. – 112 с.

9. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 168 с.

10. Машбиць Ю. І. Навчальна технологія (психологічний аналіз) / Ю. І. Машбиць // Актуальні проблеми психології : Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – Т. 8, вип.6. – С. 166–177.

11. Носенко Е. Л. Формування когнітивних структур особистості засобами інформаційних технологій / Е. Л. Носенко, М. А. Салюк. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2007. – 138 с.

12. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 146 с.

13. Смульсон М. Л. Інтелектуальний саморозвиток у віртуальному освітньому середовищі: зміна парадигми / М. Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології : Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсон. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Т. 8, вип. 6. – С. 250–259.

14. Телекомунікаційні технології у навчальному процесі: методичні рекомендації [Електронний ресурс] / [М. Л. Смульсон, Н. М. Бугайова, В. В. Депутат, О. Ю. Комісарова, Ю. І. Машбиць, В. Й. Цап]; за ред. М. Л. Смульсон. – К., 2009. – Режим доступу : <http://www.psy-science.com.ua/Recommendation/>

15. Чернобровкін В. М. Психологічні аспекти прийняття рішень у проблемних ситуаціях педагогічної діяльності як мисленнєвого процесу / В. М. Чернобровкін // Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / За ред. В. О. Моляко. – К. : Освіта України, 2008. – С. 160–202.

References transliterated

1. Bilous O. A. Vprovadzhennya dystaniynyh tehnologiy v navchalnyy protses / O. A. Bilous, T. V. Zavalna, N. M. Zaharchenko // Teorija ta metodyka elektronnoho navchannja : zbirnyk naukovykh prats. – Kryvyj Rig : Vydavnychy viddil NMetAU, 2010. – S. 10–12.

2. Vele Shtylveld Dystancyne navchannya – vid teoriy do praktyky, aktualnyi merezhevyy seminar [Elektronnyi resurs] / Vele Shtylveld. – Rezhym dostupu : <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/15/>

3. Dystancyne navchannya: psykholoqichni zasady : monografija / [M. L. Smulson, Ju. I. Mashbyts, M. I. Zhaldak, Yu. M. Ilina, M. M. Nazar, P. P. Ditiuk, O. Yu.

Komissarova, V. Y. Tsap, N. M. Bugajova, V. V. Deputat]; za red. M. L. Smulson. – Kirovograd : Imeks-LTD, 2012. – 240 s.

4. Dystantsiynе navchannya [Elektronnyi resurs] / Hmelnytskyi nacionalnyi universytet. Fakultet dystantsiynogo navchannya. – Rezhym dostupu : <http://dn.tup.km.ua/dn/page.aspx?r=r32&lng=1>

5. Kolisnyk L. O. Psihologichni aspekt rozvytku dystanciynogo navchannya / L. O. Kolisnyk // Aktualni problemy psihologii : Psihologichna teoriya i tehnologiya navchannya / Za red. S. D. Maksymenka, M. L. Smulson. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2009. – T. 8, vyp.6. – S. 121–128.

6. Komissarova O. Yu. Psihologichna pidtrymka studentiv za dopomogoyu telekomunikaciinyh tehnologiy / O. Yu. Komissarova, M. L. Smulson // Teoriya ta metodyka elektronnoho navchannya : zbirnyk naukovykh prats. – Kryvyi Rig : Vydavnychiy viddil NMetAU, 2010. – S. 117–126.

7. Kudryavtsev T. V. Voprosy psihologii i didaktiki problemnogo obucheniya / T. V. Kudryavtsev // O problemnom obuchenii. – M. : Nauka, 1993. – Vyp. 1. – S.3–20.

8. Lerner I. Ya. Problemnoe obuchenie / I. Ya. Lerner. – M. : Izd-vo MGU, 1974. – 112 s.

9. Matyushkin A. M. Problemnye situacii v myshlenii i obuchenii / A. M. Matyushkin. – M. : Pedagogika, 1972. – 168 s.

10. Mashbyts Yu. I. Navchalna tehnologija (psihologichniy analiz) / Ju. I. Mashbyts // Aktualni problemy psihologii : Psihologichna teoriya i tehnologiya navchannya / Za red. S. D. Maksymenka, M. L. Smulson. – K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Dragomanova, 2009. – T. 8, vyp.6. – S. 166–177.

11. Nosenko E. L. Formuvannya kognityvnyh struktur osobystosti zasobamy informatsiynyh tehnologiy / E. L. Nosenko, M. A. Saljuk. – Dnipropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2007. – 138 s.

12. Rubinshtein S. L. O myshlenii i putyah ego issledovaniya / S. L. Rubinshtein. – M. : Izd-vo AN SSSR, 1958. – 146 s.

13. Smulson M. L. Intelektualnyi samorozvytok u virtualnomu osvithomu seredovyshi: zmina paradygmy / M. L. Smulson // Aktualni problemy psihologii : Psihologichna teoriya i tehnologiya navchannya / Za red. S. D. Maksymenka, M. L. Smulson. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Dragomanova, 2009. – T. 8, vyp. 6. – S. 250–259.

14. Telekomunikatsiyini tehnologii u navchalnomu protsesi : metodychni rekomendatsii [Elektronnyi resurs] / [M. L. Smulson, N. M. Bugajova, V. V. Deputat, O. Yu. Komissarova, Yu. I. Mashbyts, V. Y. Tsap]; za red. M. L. Smulson. – K., 2009. – Rezhym dostupu : <http://www.psy-science.com.ua/Recommendation/>

15. Chernobrovkin V. M. Psychologichni aspekty pryjnyattya rishen u problemnyh sytuatsiyah pedagogichnoi diyalnosti yak myslennjevogo protsesu / V. M. Chernobrovkin // Strategii tvorchoi diyalnosti: shkola V. O. Moljako / Za red. V. O. Moljako. – K. : Osvita Ukrainy, 2008. – S. 160–202.